# Motion

# 1978/79:976

## av Stig Alftin och Iris Mårtensson
## om en plan för miljö- och landskapsvårdande insatser

Höjd levnadsstandard är inte detsamma som växande materiell välfärd. Allt fler ansluter sig till uppfattningen att människan också har rätt till frisk luft, rent vatten och en trygg livsmiljö.

Stundom kan emellertid konflikter uppstå mellan å ena sidan intresset av att skapa förutsättningar för stigande produktion och å andra sidan intresset av att värna om väsentliga miljökvalitéer. Så är fallet på bl. a. energiförsörjningens område, inte minst vid exploatering av våra älvar och vattendrag.

Ljusnan var tidigare en av landets viktigaste flottningsleder, där det som mest flottades närmare 20 miljoner stockar per säsong. Alltefter som kraftverksutbyggnaden ökade upphörde också flottningen – helt fr. o. m. år 1967 –, och timret transporteras numera efter våra vägar på stora lastbilar mot kusten.

Bergvik och Ala, Hälsingekraft AB och Voxnans Kraft AB är namnen på de storbolag som exploaterat vattenkraften inom Ljusnans och Voxnans vattensystem och som har intressen i de tjugotalet byggda eller planerade kraftverken.

Att komma underfund med vilka som döljer sig bakom de här bolagen och vilka de verkliga ägarna är till de olika kraftverken kan vara nog så svårt, eftersom bolagen äger varandra i en oregelbunden kedja. Dominant är emellertid Wallenberggruppen med bl. a. ASEA och olika investmentbolag: AB Investor, AB Providentia, Stockholms Enskilda Banks pensionsstiftelse osv. Andra företagsgrupper är Stora Kopparbergs Bergslags AB, Kema Nord AB, Korsnäs-Marma AB, Gullspångs Kraft AB m. fl.

Vid utbyggnaden av vattenkraften i våra älvar och vattendrag ställs det numera genom den skärpta och förbättrade lagstiftningen mycket stora krav på exploatörerna när det gäller återställandet och hänsynstagandet till natur och miljö. Så var det ingalunda tidigare.

Tidigare, långt in på 1950-talet, ställdes som regel minimala miljökrav på intressenterna. Dessa ekonomiskt starka grupper kunde då genom olika former av ersättning och exploateringsavgifter till bl. a. mark-, strand- och fiskerättsägare inom ramen för gällande lagstiftning köpa sig fria från skador, som i samband med överdämningar och torrläggningar åsamkades naturen.

Den svagare parten, allmänheten, saknade oftast medvetenhet och förutsättningar att på ett tillfredsställande sätt hävda miljö- och naturvårdsintressena. Följder av den på många håll i landet hårdhänta exploateringen förtjänar att särskilt påtalas.

För det första har landskapsbilden på vissa platser förfulats. Anblicken av kala avsänkningsstränder, torrlagda älvfåror, sprängstensmassor, erosionsskador och strandplaner som är överhopade av bråte möter i åtskilliga älvdalar och inom reglerade områden. På sina håll har insatser gjorts för att dölja spåren, men tidigare insatser på det här området sträckte sig sällan utöver föreskrivet minimum – ofta gjordes ingenting alls.

I exempelvis Ljusnans och Voxnans vattensystem gjordes under 1950-talet en rad kraftverksutbyggnader, varvid vattnet på vissa sträckor fördes från älvfåran in i tunnlar i berget. För Ljusnans vidkommande innebar detta mer eller mindre torrläggning av älven på långa sträckor i Bollnäs kommun från dammen ovanför Dönjefallen, genom vissa centrala delar av Bollnäs till utloppet i sjön Varpen, vidare en sträcka vid Arbrå samhälle. I Ljusdals kommun projekterades 1949 Laforsen, men mycket tidigare skaffade sig dåvarande Fosfatbolaget (numera Kema Nord) äganderätten till fallhöjderna. Laforsen var Hälsinglands och Ljusnans största vattenfall med en naturlig fallhöjd på 22 meter och en sträcka på 900 meter. Genom diverse åtgärder har fallhöjden senare höjts till 34 meter. Denna uppdämning på 12 meter gav ett betydande krafttillskott, men dess negativa effekt har bl. a. blivit en både torrlagd och försumpad älvfåra nedströms dammen.

För Voxnans del i Ovanåkers kommun skedde motsvarande torrläggning av älvfåran från dammen i Malvik ovanför Alftaströmmarna, genom Alfta centralort till utloppet nedströms samhället. Även på en sträcka i Sunnerstaholm, några kilometer från Voxnans sammanflöde med Ljusnan, har älven helt torrlagts, och där har inga miljöåtgärder vidtagits.

Utbyggnaden av Arbrå kraftverk i Ljusnan har på grund av uppdämning påverkat sjöarna ovanför dammen. Vid Orsjön (Orbaden), en av Hälsinglands mera kända badplatser, med unika sandstränder och turistmål i Bollnäs kommun, bl. a. trestjärnig campingplats, har svåra erosionsskador uppstått. Trots regleringsföreningens utbyggnad av vågbrytare har stora delar av stranden undan för undan förts bort. En lokal utredningsgrupp beräknar nu att på det mest utsatta stället är erosionen ca 18 meter och på övriga avsnitt menar intressegruppen att stranden minskat med ca 10 meter. Dessa utbyggnader ligger inom ett av de särskilda områden som i den fysiska riksplanen har utpekats som värdefulla från natur- och turistsynpunkt.

I samband med dessa kraftverksutbyggnader och efter prövningar i vattendomar har en del spegeldammar liksom badplatser anlagts och vissa fiskevårdande åtgärder vidtagits, liksom att vattenföringen har kunnat ökats något, men de samlade åtgärderna har varit otillräckliga. Det anförda illustrerar det faktum att det på många platser i landet, trots aktningsvärda insatserocksåfrån kommuneroch miljövårdande organ, finns fula lämningar och problem kvar från den tid då vattenkraftsexploateringen skedde utan nutida omtanke om miljön. Ibland är skadorna ohjälpliga, men i andra fall kan ytterligare insatser göras för att återställa eller nyskapa väsentliga miljövärden.

Enligt vår uppfattning bör en del av de önskvärda miljösaneringarna kunna göras som beredskapsarbeten i AMS-regi och med kraftverksintressenterna och kommunerna som medansvariga parter. Som underlag för insatserna bör tjäna en omsorgsfull inventering av skadornas omfattning och art inom berörda vattensystem och dalgångar i förening med en genom naturvårdsenheten i varje län upprättad och fastställd handlingsplan. Som ett annat betydelsefullt resultat av sådana satsningar framstår den sysselsättningsskapande effekt som kan uppnås, inte minst i de delar av landet där situationen på arbetsmarknaden påkallar särskilda åtgärder.

Med hänvisning till vad som anförts i det föregående, dels beträffande miljö- och landskapsvård, dels om den arbetsmarknadspolitiska planeringen och beredskapen hemställs

att riksdagen beslutar att hos regeringen begära en plan, grundad på en omsorgsfull inventering av genom vattenkraftsutbyggnad torrlagda eller på annat sätt miljöskadade sjöar och vattendrag, för miljö- och landskapsvårdande insatser.

Stockholm den 24 januari 1979

STIG ALFTIN (s) IRIS MÅRTENSSON (s)